

ЗАМАНИ

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

ВИДЕОКОНФЕРЕНЦИЯЛА

Жол къурулушда кёрюмдюлеге жетиу, акъыллы улоу системаланы жарашдырыу соруулазъа къаралгъанды

Къабарты-Малкъарны Башчысы **Казбек Кокков** РФ-де Регионланы айнтыу жаны бла правительстволу комиссияны президиумуну кенгешине къатышханды. Ол видеоконференция халда РФ-ни Правительствосуну Председателини орунбасары **Марат Хуснуллин**ни башчылыгында къуралгъанды.

Регион темаланы повесткаларында жол къурулуш, бу бөлүмде кёрюмдюлеге жетиу, регионлада тийишли ишле жаны бла контрактлазъа къол салыу эм интеллектуал транспорт системаланы къурау болгъанды. Ол соруула бла байламлы хабарны РФ-ни Минтранс, РФ-ни Минфин, субъектлени оңуучулары билдиргендиле.

Къабарты-Малкъарда быыйл «Жол ыз» регион проектни финанс жалчытылынуу 1,3 миллиард сом боллукъду, ол санда федерал бюджетни

ырысхысындан 101 миллион сом, республикалыдан 1,2 миллиард сом, муниципал бюджетледен 11,2 миллион сом.

Бусагъатда жол ишлени контрактациясы жаны бла жумуш тири бардырылынады, ол 20 марта дерги тамамланылырға керекди. 2021 жылгъа планнга 54 жол объект салыннганды, аладан 37-си бла байламлы келишимле таусулгъандыла эм ишле башлангандыла. Быыйл

тийишли халгъа келтирилирге мурат этилген автомобиль жоланы битеуло узунлукълары 105,3 километр боллукъду.

Андан сора да, РФ-ни Правительствосуну буйругъу бла регионнга къошакъ халда 331 миллион сом бөлүнгенди. Ол ачагъа Нальчик шахар округда жол объектлени къурулушларыны тизмелерин кенгертирге план этилинеди.

«Биз сизге не жаны бла да билеклик, болушлукъ тапдырлыкъбыз!»

Нальчик шахар округну 33-чю номерли мектебинде «Сириус-2021» Космический программаны байрам халлы ачылыуунда видеоконференция амал бла **Казбек Кокков** да сөлешгенди. Кесини сёзюнде республиканы Башчысы, къонакъланы алгъышлап, быллай магъаналы жыйылынуу бардырыча быыйл Къабарты-Малкъар Республика, «Антарес» фахмалу сабилени ачыкълуу эм алагъа билеклик этиу регион ара сайланганына ыразы болгъанын билдиргенди.

Казбек Кокков «Сириус-2021» Космический программа аламы ангълауда битеу адам улугъа да бек улуу жетишим болгъан Юрий Гагаринни гъарша чыкъланыны алтмыш жыллыгында бардырылганын белгилегенди. «Мында алгындан бардырылган конкурс сайланы ётген бек кючю команда жыйылганын билеме. Сиз къыралны кёп башха-башха жерлеринден болгъанлыкъгъа, мен сизни бирлешген бир уллу командага кёреме», - деп чертгенди ол.

Башчы программа къыралны эм иги педагогларыны таматлыкъларында профильли проектлени жашауда бардырырға онг берлигин, ол а келлик заманы илму жетишимлерине

бла инженер тинтиулерине мурдор боллугъуна ышанганын билдиргенди.

«Быылгы жыл Илмуну бла технологияланы жылчыча белгиленинди, - деп эсгертенди Казбек Кокков. - Къыралны Президенти 2030 жылгъа Россия Федерация илму тинтиуле эм къурашдырған затлары бла дунияны алчы он къыралыны санына кириге деген борчну салгъанды. Сиз - бююннго школчула, гъаршны тематикасына, космонавтика, авиация, двигателестроение эм робототехника жаны бла тинтиулеге сейирлерни болгъанла, жангы билим алып, бизни ол борчада жуукъландырарсыз. Келлик заман сизникиди - бююннго школчуланлыкъы! Биз а сизге не жаны бла да билеклик, болушлукъ тапдырлыкъбыз!»

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы «Сириус-2021» Космический программагъа къатышханлагъа жетишимли иш, жангы сейир оюмла, тындырылган проектуле, жангы къуанчлы танышыула тежегенди. «Къабарты-Малкъарда сиз республиканы ариу жерлери бла танышхангъыздан сора да, байламлыкъланы эм шүөхлукъну кючлеригизге ийнанам. Жетишимли болугъуз!» - дегенди Казбек Кокков.

Къабарты-Малкъар Республиканы ара шахары Нальчикде Россейни кыркъ региондан артыкъ тийресинден 130 къатышхан жаш адам эм 50 эксперт жыйылгъанларын эсигизге салайыкъ. «Сириус-2021» Космическая программа» билим беруу смена эки ыйыкъ бардырылыкъды, анга төрт спутникни эм эки ракетаны стратосферный учуугъа жиберилиулер, «Байконур» космодромдан ракетаны учуугъа жиберилген онлайн-трансляция, «Космическая смена инженер эм тинтиу ишге къошулууну инструментича» деген темагъа «тёгерек столгъа» къатышханланы Бахсанда нейтринный обсерваториягъа барулары эм кёп башха затла киредиле.

Къураучулары: Инновациялагъа себеплик этген фонд, «Фаму эм жетишим» фонд, Илмуну эм технологияланы Сколковский институту, «Роскосмос» къырал корпорация, НТИ-ни кружок къымылдаулары, КъМР-ни Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлёнуу ишлери жаны бла министерствосу.

**КъМР-ни Башчысыны бла
Правительствосуну
пресс-службасы.**

Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министерствосунда «1-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждениягъа З.Х. Дикиновну атын берууну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны **УКАЗЫ**

Къабарты-Малкъар Республикада Ич ишле министрствону энци борчу отрядыны командирини орунбасары, милицияны полковниги, къуллукъ этиу борчун толтургъанда жоулган Дикинов Замир Хасанбиевични аты унутулмай сакъланыр ючюн **бегим этеме:**

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосунда «1-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждениягъа **З.Х. Дикиновну** атын берирге эм аны

былай белгилеп тохташдырырға – Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосунда «З.Х. Дикинов аты 1-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждение.

2. Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосуна тохташдырылган низамгъа кёре учрежденияны Уставына тийишли тозетуле кийирирге.

3. Бу Указ анга къол салынган күнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы К. КОКОВ
Нальчик шахар, 2021 жыл 5 март, №21-УГ

Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосунда «2-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждениягъа Х.С. Дёппу улуну атын берууну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны **УКАЗЫ**

Генерал-майор, 1941-1945 жылда Улуу Ата журт урушха къатышхан Дёппулары Сафарны жашы Хакими аты унутулмай сакъланыр ючюн **бегим этеме:**

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосунда «2-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждениягъа **Х.С. Дёппу улуну** атын берирге эм аны былай белгилеп тохташдырырға – Къабарты-Малкъар Республиканы Жа-

рыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосунда «Х.С. Дёппу аты 2-чи номерли кадет школ-интернат» битеуло билим берген къырал бюджет учреждение.

2. Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландыруу, илму эм жаш тёлё министрствосуна тохташдырылган низамгъа кёре учрежденияны Уставына тийишли тозетуле кийирирге.

3. Бу Указ анга къол салынган күнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы К. КОКОВ
Нальчик шахар, 2021 жыл 5 март, №22-УГ

Таппыныу

Архитекторла усталыкъларын ачыкъларыкъдыла

Архитекторы.рф программаны ючюнчю кезиуе конкурс айрыууну жетишимли ётген жою специалист къатышды. Ол санда бизни республикадан юеулен барды: Нальчик шахар округну башчысы кенгешиси Мурат Гукетлов, Design & Architecture Studio «Sundukovy sisters» студияны архитектору Дарья Енжиевская эм КъМКЪУ-ну преподаватели, «Арт-зал Платформаны» архитектору Астемир Шинахов.

Окъугъан кезиулеринде ала хар бири да энци проект жарашдырырға керекдиле. Кеслер да шахарда тийреледен бирин айнтыулаге неда шахар къурулуш эм архитекура

жаны бла къырал политиканы игилендириге жораланганла болурча.

Конкурсчула дагыда Россейде эмда тыш къыраллада шахарланы тынгылы жарашдырылган проектлери созиркидиле, аланы къурагъанла бла шагъырей боллукъдула, алчы экспертле бла эмда къырал власть органланы келечилери бла да тобеширкидиле.

Бу программаны Президентни буйругъу бла, РФ-ни Правительствосу эм Къурулуш министрствосу болушуп, ДОМ.РФ бардырады. Анга медианы, архитекураны эмда дизайнни «Стрелка» институту себеплик этеркиди.

Билдириу

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатларыны эслерине

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини кезиуло жыйылыуу **2021 жылда 18 мартда** къураллыкъды. **10:00 сагъатда** башланарыкъды.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

КЕНГЕШ

Эслерини арасында — табийгъат кыйын болумланы тыйыу амалла эм аланы кетеригде тамамланыргъа тийишли магъаналы жумушла

СКФО-да РФ-ни Президентини толу эркинлики келечиси **Юрий Чайка** Шимал-Кавказ федерал округну субъекттеринде 2021 жылда суу кетюрюлюкени эм табийгъат от тюшюулен болудурмаугъа эм аланы болумларын кетериу жаны бла кыошак амалланы кыруугъа эм кыабил кетюруге жораланган кенгеш бардыргъанды. Жыйылыугъа Россей Федерацияны граждандар оборона, кыйын болумла эм табийгъат кыйынлыкъланы болумларын кетериу жаны бла министрини орунбасары **Виктор Яценко**, округну регионларыны таматарлары, КъМР-ни Башчысы **Казбек Кокков** да ол санда, суу кыолайлык Федерал агентствону Запад-Каспий бассейни суу управленийсыны, Юг федерал округну агъач миолк департаментини, Экология, технологиялы эм атом надзорлук жаны бла Федерал службаны Кавказ управленийсыны башчылары кытышандыла.

Жыйылгъанлагъа айланып, Юрий Чайка Россей Федерацияны субъекттерини жамауатыны эм тийерлерини кыорккусузлукларын жалчытуу кырал власть органданы ишлеринде магъаналы ыза кыалгъанын чертгенди. Быйыл февральда Россей Федерацияны Къорккусузлук Советини операцияны кенгешинде суу басуулары эм от тюшюулен болдурмау эм аланы болумларын кетериу ишине игилендируу соруулагъа кыралгъанды.

Эсеплеге кере жылны кезиулеринде болган кыйын болумланы чыгууларына кыорккусузлук азыайырча бир ненча оноу дурус кетюргенди. Президентни толу эркинлики келечисини башчылыгында бардырылган кенгеш былтыр бу жаны бла тындырылган ишлени эсеплерин чыгарырча эм быйылгъы тийишли жумушланы белгилерча кыралгъанды.

«Округну бир-бир субъекттеринде 2020 жылда агъач ертенлени тийерлерини кенгештерини белгилерге тийишлиди. Аланы саны 2019 жыл бла тенгештиргенде 27 процентге кетюргенди, 37 кере дери жетгенди, аланы тийерлерини кенгликтери 500 гектар болгъанды. Шимал Осетия-Аланияда, Чечен Республикада эм Ставрополь крайда агъача от тюшюгенди. Орман кыолайлыкны

жерлеринде эм кеп ертенле Дагъыстан Республикада бла Къарачай-Черкес Республикада болгъандыла.

Аны бла бирге Шимал-Кавказ федерал округну тийерсинде суу басуулары соруулары магъаналы кыладыла. Жаз башы суу кетюрюлюк февральда башланады, алай аллай болумла майионьда да чыгуучудула, сакъ жауунланы кеплюкю эм таулада кыар эригени ючюн. Суу басуулары эсеплери бек кыйын болургъа боллукъдула.

Алай бла Россей Федерацияны Президентини Администрациясында бусагъатха дери 2016 жылда июньда Чечен Республикада чыккъан кыйын болумланы, 2017 жылда майда Ставрополь крайда суу басуу, 2017 жылда августда Къабарты-Малкъарда ыркы келиулени эсеплерини кетериу контролыда турады. Кыйын болумланы кыорккууларын кетериу ючюн тындырылган амалланы хайырдан арт заманла да суу кетюрюлюкте адамланы ёлюкери эм ырыскы жаны бла уллу заранла болдурмазча этилгенди», - деп чертгенди Юрий Чайка.

Белгиленгенча, суу басуулары кыорккусуз ётюулерине иесиз кыалган авария халлы гидро-сооруженияны кеплюкю да чырмайды. Аны бла бирге округну тийерсинде 1227 иесиз гидротехника сооружение орналыпды, аланы асламысы — 97 процентти (1188) - Ставрополь крайдадыла. Алада аварияла болса, адамланы жашауларына, саулукулларына, табийгъатха кыорккуу чыгарыкды, ырыскы заранла тюшерикдиле.

«Адамланы кыорккусузлукларын жалчытууда кыйын болумланы чыккъанларыны юсюнден билдирген системаланы халлары да бек магъаналыды. Жарыгууга, бизни округну субъекттерини бирлери жамауатха билдируу этген системала бла гарантиялы жалчытылган магъаналыла. Россейни МЧС-ини жер-жерли органдары бардырган тинтиулеге кере ишлеп турган билдируу системалага «чекленуле бла хазырла» дегенча багъа берилгенди. Ол а сейрлерини болган битеу власть органдан уллу эс ёлюкюню излейди, - деп билдиргенди оюмун полпрде. Ол айтыуга кере, табийгъат кыйын бо-

лумланы чыгууларына кыорккуула азыаймайдыла, аны ючюн кыошак амалла кыруугъа эм аланы кетериу хазырлыкны кючлерге тийишлиди. Шимал-Кавказ федерал округну хар субъекттеринде кыйынлыкъланы болумгъа, аны ётюулене да жюз процент хазырлыкны жалчытыргъа керекди. Битеу кыолайлыкны толусунлай тирилуу изленеди.

2020 жылда Шимал-Кавказ федерал округда суу кетюрюлюкени эм табийгъат от тюшюулен адамланы, жерлени, экономика эм социал инфраструктураны сакълау жаны бла ишлени толтурууларыны эсеплерини эм 2021 жылда салынган борчланы юсюнден жыйылгъанлагъа Россей Федерацияны граждандар оборона, кыйын болумла эм табийгъат кыйынлыкъланы болумларын кетериу жаны бла министрини орунбасары **Виктор Яценко** хабарлагъанды. Субъекттерде болумланы эм табийгъат кыйынлыкъланы чыгууларына юсюнден округну регионларыны таматарлары эм федерал власть органданы жер-жерли ёлюклерини келечилери айтхандыла.

Шимал-Кавказ федерал округну субъекттеринде кыаллай уллу иш бардырыгъа тийишли турады. Аны бла байламлы регионланы оючулары халкыны эм жерлени суу басууладан эм табийгъат от тюшюулен сакълауу жалчытхан ишлени кыруугъа тийишлиди.

От тюшюуге кыажу жорукъланы сакълауга кыорккуу кючлеп, ол болумлада борчланы толтурууда изленген энчи составны эм ырыскы кыолайлыкны кырап, жер-жерли самоуправление органдары журтланы кыорууларча жумушларын толтуруу, кыйын болумланы чыккъанларыны юсюнден билдирген системаланы тап ишлеулерин жалчытып, битеу халлы иеликте болган эм ведомстволаны гидротехникалы сооруженияларыны кыорккусузлукларын эм тап хайырланылуларынын жалчытып, - деп эсеплегенди Юрий Чайка.

Кенгешини эсеплерине кере буйрукъланы тизмеси жарашдырылгъанды, аланы толтурууларыны энчи контролыга алынырыкдыла.

КъМР-ни Башчысыны
бла Правительство
пресс-службасы.

Тюбешу

Миллет проектлени толтургъанда коррупция, хыйлачылык кечилмеслик аманлыкъгъа саналгъаны

КъМР-ни Башчысы **Казбек Кокков** Къабарты-Малкъарда право низамны жалчытуу, Экономика эм жамауат кыорккусузлук советини бирге бардырылган дайым да ишлеген координация кенгешини жыйылыуун бардыргъанды.

Анга Парламентни спикери **Татьяна Егорова**, Правительство Председатели **Мусуланы Алий**, КъМР-ни Башчысыны Администрацияны Казыны **Мухамед Кодзиков**, РФ-ни Президентини Шимал-Кавказ федерал округда толу эркинлики келечисини аппаратыны КъМР-де баш федерал инспектору **Тимур Маков**, право низамны сакълауу эм надзор органданы, кюч структураланы, министерстволаны келечилери, муниципал кыралыулары администрацияларыны оючулары да кытышандыла.

Кенгеш республикада криминал халга кыралгъанды эмда 2021 жылда жамауат кыорккусузлукну бла низамлык жалчытууда, аманлыкчылыны кыолларын ачыган инсанланы эркинликтерин сакълауда борча сюзюлгенди. Докладланы ич ишле министр **Василий Павлов** бла РФ-ни Следствие комитетини

республикада следствие управленийсыны таматасы **Андрей Потапов**, граждандар обществону институтлары бла байламлыкъланы эм миллетлени ишлери жаны бла министрини кыуллугун толтурган **Анзор Курашинов** этгендиле.

КъМР-ни Башчысы аманлыкъланы саны азыайгъанын чертгенди, ол санда информация технологияны хайырланып этилгенге да. **Казбек Кокков** жамауатда аманлыкъланы профилактикасы жаны бла мадарланы тирлиртюрге кереклисин чертгенди.

Энчи магъана миллет проекттерде белгиленген жумушланы жашауда бардырууга ёлюкленген ахча кыалай кыоратылгъанына бурулгъанды. Ол жаны бла докладланы жарыкъландыруу, илму эм жаш ёлюкю ишлери жаны бла министр **Анзор Езаов**, урунуу эм социал кыоруулу министр **Асанланы Алим**, саулык сакълау министр **Рустам Калибатов**, культура министр **Мухаддин Кумахов** этгендиле.

КъМР-ни Башчысы Россейни Президентини миллет проектлени толтургъанда ахча урлануулары болдурмазгъа, хыйлачылыкъланы

заманында ачыкларгъа, коррупцияны тохтатыргъа борчла салгъанлы эсгертенди. Ол кырал келишимле этилген подряд организацияла кыаты болургъа, ала тамамлагъан ишлени качествосуна кыаргъа, болжалланы бузмазгъа кереклисин айтханды.

Асанланы Алим докладын да 3 жылдан 7 жылгъа дери сабилеге хар айдан этилген ётуледе тюрленуулени юслеринде билдиргенди. Ала РФ-ни Президентини Указы бла кийрилгендиле. Энди бу кырал болушлук юйорню файдасына кере тегенерикди, хар адамгъа бергенде.

«Документтеге тийишлиликде ётулеуни ёлчмени регионда жашау этерге жетерик ахчаны бек аз ёлчмени 50 процентти, 75 процентти неда 100 процентти тенгли боллукъду, дегенди министр.

Казбек Кокков бу жангычылыкъланы жамауатда кеп соруула туудурукъларын чертип, ангылатуу ишине бардырыгъа, ётулеуни заманында тергерге буйрукъланы бергенди.

КъМР-ни Башчысыны
бла Правительство
пресс-службасы.

Мадар

Битеу коммунал службала кыармашуудадыла

Озгъан кюнде аслам кыар жаугъаны ючюн Нальчик шахар округну жол миолк эмда тапландыруу департаментини орманданы тазалауу кюлга алгъанды. Коммунал службаланы, подряд организацияланы юч жюз чакълы адамы жолланы тазалаууда чыккъанды. Бу ишде 25 машина хайырланылады. Кыошак халда техника бла КъМР-ни Транспорт эмда жол миолк министрствосу, иели подряд организацияла, «Гор-

зеленхоз» да болушдыла.

Тергеулеге кере тюнене кеп кыалмай жарым метр кыар жаугъанды. Битеу коммунал службала кыармашуудадыла, хар нени

да тазала бошагынчы ишлерикдиле. Мэрияди шахарчылыны жоллада сакъ болургъа чакырадыла.

УЛЪАШЛАНЫ Мурат
хазырлагъанды.

БАНК

Жаз башы жумушлагъа танг себеплик

Быйыл Россельхозбанкни Къабарты-Малкъарда ёлюкю (РСХБ) жылгъа беш процентден аслам ёлемезча льготалы ёнкюу бла жалчытыу программга кере, кезиулю ишлени бардырыгъа аграрчылагъа 123 миллион сом бергенди. Былтыр бу заман бла тенгештиргенде, ол 1,5 процентте кенди. Аны юсюнден бизге КъМР-ни Эл миолк министрствосуну пресс-службасындан билдиргенди.

Андан сора да, бюгонлюкде финанс учреждение 300 миллион сом кредит ё-

лурча он заявкагъа кыарай турады. Саулай алып айтханда, быйыл банк кезиулю ишлеге 400 миллион сомдан аслам жиберип мурайтды. Аны бла бирге жыл башланганлы инвестиция проектлеге да 31 миллион сом кредит ётдюргенди.

Ёнкюу алгъанлыны кёбюсю эл миолк предпринятияла, элчи-фермер миолклем эм энчи предпринимательдиле. Асламысында ахча сабанлыкъланы чыгаргъа, миолк-техника мудорну хазырларгъа, урукъ, запчасть, отлукъ, семиртиги

алыргъа эм башха затлагъа хайырланылады.

Россельхозбанк аграрчыла кезиулю ишлени чырмауу бардырырча эм заманда да аслам эс бурды. Ол себепден асла ёнкюкю кереклиси тенгли бир эмда не кыадар аз процент бла берирча да онг таптырады, - дейди РСХБ-ны республикада филиалыны гитче эм орта бизнес бла ишлеген ёлюкюню таматасы Залим Алюков.

МАГОМЕТЛАНЫ
Сулейман.

15 МАРТ – ХАЙЫРЛАНЫУЧУЛАНЫ ЭРКИНЛИКЛЕРИН КЪОРУУЛАУНУ БИТЕУДУНИЯ КЮНЮ

«Аслам тарыгычуланы сылтауу – законланы тынгылы билмечиликди»

- Сакима Юрьевна, бѐлюмню борчлары кыялайдыла?

- Аны юсюнден аты айтады. Биз производствода, тюкенледе, жумушла жалчытуу бла кюрешген организацилада тинтиуле бардырабыз, тийишли законодательствога, хайырланычуланы эркинликлерине бузукълук этилмезча кыарайбыз. Сѐз ючюн, товарны кыабугуна хар не да жазылырга кереклисине, аны кыайда чыгарылганына, продукту кыурамына, жумушла заманында эмда толу берилгенлерине, аланы качествосуна эм башха затлагы да.

- Бузукълукланы ачыклар умутда кыялай амаланы хайырланасыз?

- Асламлы информация мадарланы дайым тинтип турабыз, ол санда Интернетде соцсетледе басмаланган затланы сюзбиз. Кыайда, кыялай бузукълук болса да, кѐз туурабыздан кетерик тойюлду. Бизге телефон бла сѐлѐшгенлени, ведомствону сайтында тарыгычу жазгыланы айтханларын да эсге алабыз, ала бла байламлы тинтиуле бардырабыз.

Бери сѐлѐшгенлеге биз жалаанда консультация беребиз. Аланы тарыгычуларына кѐре, тюзюкню тохташдырырча, не мадар этерге, кыайры барырга, кимге жазарга кереклисин толуга кыялайбыз.

Ишни биз кыолгы алырча, келип заявлени берирге керекди. Ызы бла тинтиу бардырабыз, бузукълук табылса, мадар этебиз. Жумуш тапсыз берилгени, товар ючюн сатычу ахчаны арха кыайтарырга сюймегени ачыкъланса, алагы айтп ангылатырга, ишни теринене кетермезге, адамны тарыгычуун дурус кюрюрге чакырабыз. Алай болмаса, иш сюдге жаттырылды.

Биз алычууга битеу эркинликлерин ангылатып, дау кыагыт жазарга, сюдге чыгарга болушабыз, консультацияла беребиз. Анда алычуу бла бирге сюзоуге кыайтырга эркинлигибиз жокъду, алай, керек болса уа, тюзюкню тохташдырырча, кеси жаныбыздан не мадар этенибизни, сатычууну низамлыкыга чакырырча кыолдан келгени аймаганыбызны уа айтмай кыоярык тойюлбуз.

Бир затны белгилерге сюеме: биз надзорлук органбыз, бузукълук этгенлени (сатычуланы) тюзонлей жуагга тартырга эркинлигибиз жокъду. Эсгертирге, законда болганын айтп, аны излемлендин чыкмазга чакырабыз.

Хайырланычу эркинликлерин сюдге кеси кыорууларга керекди. Алай кыолайсызлагы эмда сакыталагы, ала тилеселе, исковой заявленини жарашдырырга болушурга угай дерик тойюлбуз.

Адамга тюкенде качеству осал товар сатсала неда жумушларын тапсыз тамамласала, ол кворанчларын эмда анга салынган хатаны багасын кыайтарырга эркинди. Башха кыралладача, Россейде да аны бла байламлы законодательство барды. Быллай ишлеге Роспотребнадзор кыарайды. Ведомствону Кыабарты-Малккарда Управлениясыны хайырланычуланы эркинликлерин кыоруулау жаны бла бѐлюмню ишини юсюнден биз аны башчысы Сакима Семѐнова бла ушакъ бардырганыбыз.

Башхала уа, юрист бла шагърей болуп, сюдге барырга керекдиле. Анда ала тюз болганылар тохташдырылса, битеу кворанчларын, ол санда юридический болушлук ючюн телегенин да, бузукълук этген жабарыкды.

- Адамла асламысында неге тарыгыдыла?

- Кѐбюсюнде бытовой техника тапсыз ишлегенине, аны тюкен арха алырга сюймегенине. Биз кыатышасак, сатычула жумушха бирча кыарайдыла деп айтырча тойюлду. Бирлер угай демей, ахчаны оласыгъат кыайтарыдыла. Башхалары уа «неда болсун, берлик тойюлме» деге да боладыла. Ол товарны багасы бла байламлыды деп айтталык тойюлме. Бирле жюз минг сом турган техника ючюн теленген ахчаны терк кыайтарырла, бирсиле уа беш жюз сом ючюн кыада заманы даулашып турурла.

Адамладан аз тюрлю тарыгычу келмейди, бирде сейир ишлеге тюберге да тошеди. Сѐз ючюн, ал кезуиледе бир тиширлю медицина организациага дау этип келгенди. Бизге айтханына кѐре, ол анда иш органларындан бирине УЗИ этдирирге сюе эди. Анга кыараган специалист а, кыуру ол угай, аны кыатында органын да тинтип, аны халыны юсюнден оюмун жазып бергенди.

Быллай алып кыарасанг, дау этерча не зат барды дериксе да. Алай бу тиширлю ишде уа ол органы жокъ эди! Ары дери аны кесип кетергенлерине шагъатлыкыга болницадан кыагыт алып келгенди. Ол бары да ачык болганда, медицина организациа тиширлю кыага компенсация телегенди.

- Ахыр жыллада тарыгычуланы эмда бузукълукланы саны кыялай тюренгенди?

- Экилери да кѐпден кѐп бола барадыла. Келген тарыгычу кѐре асламысында бузукълук ачыкъланмай кыалмайды. Мен аны тамыры гитче эмда орта бизнесге басымны азайтырга оную этилгенден чыкыган сунама. Сѐз ючюн, кесибиз план кырап, гитче эмда орта бизнесни ишин тинтенин кыойганлы беш жыл болады. Быллай халда жалаанда уллу предприятияла кѐз-кыулак болабыз.

Алай болганы уа бирледе кыарал контролну азайтхан эсе, сюйгенни этерге болушлук дегенча аллай сагышхала кыозгыйды. Башхала уа «бизнес меникиди, аны бла кимни да иши жокъду» деп алай тутарга да болушлукду. Тинтиуле бардырылуучу кезуиледе уа, контрол болганын унутмай, эслирек ишлерге кырашы эдиле.

Адамны жашаууна бла саулуугуна кыоркычулуугуна кѐре надзорлук этилген объекте талай категорияга бѐлюнедиле. Сѐз ючюн, медицина учрежденила, сабийини окутуу эмда юретиуу бла кюрешген мажхемле тизмени эм башындадыла, алагы дайым эсе бурабыз, ишлерин тинтирге эркинлигибиз да барды. Юс неда аяк кийимле сатылуучу тюкенлени уа алай кыоркууу жокъду да, ишлерин тинтмейбиз.

- Тарыгычу бла келген аз тюрлю адамга тюберге тоше болур сизге. Саулай алып айтханда, ала эркинликлерин биле болуларыны?

- Кѐбюсюнде кеслерине жетмесе, тийишли законлагы эмда жоруклагы хазна сейирлери болмайды. Биз жарыкъландырыу акцияла бардырып туруучубуз. Школлада, учрежденилада не тюрлю жумуш кыуракасы да, алагы кыатышхалага эркинликлерин ангылатырга кюрешебиз, кыайсы тюрлю сорууларына да жуагала

беребиз. Ведомствону Интернет сайтында тийишли информацияны басмалайбыз, ол неда бу товарны сатып алганда неге эс бурургы кереклисин билдиребиз. Саулай айтханда уа, адамларыбыз кеслерин бу жаны бла эркинликлерин быллай бир бек иги билдиле деп айтырча тойюлду.

- Жашуу барган кезуиледе тийишли законодательствода абери тюренемиди?

- Аладан бири - биз хайырланычу жаны болуп, ишге жалаанда ол тюкен бла бир оюмга келалмагандан сора кыатышырга эркинбиз. Биринчиден, адам сатычууга неда жумуш бергенге кеси барып, ушакъ этип кѐрюрге керекди. Анда тюзлук табылмаса, тарыгычуна кѐре ишге биз кыатышырыкыбыз. Управлениага телефон бла сѐлѐшгенлеге да аны ангылатырга кюрешебиз.

Быйыл дагыда жамауатха аш хазырлау сферада жангы жорукыла кийрилгендиле. Кѐп тюрлю излемле, санитария жаны бла мардала да тюрене барадыла. Эсигизде эсе, алгын кѐп товарлагы бла продуктулага ГОСТ-ла болуучу эдиле. Шѐндю уа предприятие аланы жалаанда кеси сюйсе хайырланырга болушлукду. Продукцианы ГОСТ-ха кѐре чыгарырга керексиз деп, аланы кыисарга амал жокъду.

Аланы орунуна уа техника регламентле хайырланылдыла. Алада товарланы хар ышанлары белгилемейди. ГОСТ-ха кѐре продукция чыгарырга сюйгенлеге уа чек салынмайды. Алай ол кѐрмюдню товарны кыабугуна дошуна жазып кыоярча уа жарарык тойюлду.

Ахырында адамларыбызга айтырыгымы алайды - закон бла белгиленген эркинликлеригизни билирге кюрешигиз, хайырланыгызыз. Сѐз ючюн, техниканы сатып алгандан сора онтѐрт кюнню ичинде ол тапсыз ишлегенин кѐрсегиз, арха кыайтарырга эркинсиз. Ол заман озгандан сора уа жангыз да гарантия халда ишлетирге берирге болушлуксуз. Техниканы тюкенден юйге келтиргенден сора, бузугъанын кѐрюп, аны арха кыайтарсагызыз, алырга сюймей эселе, кюн сайын ары барып, даулашып турурга керекмейди, заманы озгунуу, заявление жазарга тийишлиди.

Шѐндю информацияны тапхан кыыйын тойюлду. Тийишли законда хар болум тынгылы белгиленилди. Роспотребнадзорну сайтында да кѐп хайырлы билдирюу басмаланады: окутуу, билигиз, право жаны бла тири болуугуз.

Ушакъны УЛБШЛАНЫ Мурат бардырганды.

ЭКОНОМИКА

«Бабугент» сууну Катарга сатарыкдыла

Жууукъ заманда Черек районда «Живая вода» биригиу «Бабугент» гара сууну Катар кыаралга сатып тебиреркиди. Аллай онг алгъаракылада предприятие Москвада «World food Moscow» халкыла аралы аш-азык кѐрмючде кесин айырмалы кѐрюттенини хайырындан табылганды. Аны юсюнден бизге КѐМР-ни Экономиканы айнытуу министерствосуну пресс-службасындан билдиргендиле.

- Кѐрмюч бизге бек кыыйматлы болганды дерчады. Анда аслам жангы клиентле бла байламлык кыураганыбыз, ол санда Катардан компанияла бла да. Бююнлюкде продук-

циябызны ашырырча биринчи тѐлеуле этилдилерин сакылап турабыз.

Алгъаракылада да «Гитче эм орта предпринимательствога эм энчи бир иш башлагыла тухучулукъ этиу» деген миллет проектге кѐре Кыабарты-Малккарда, Предпринимательствону айнытуу жаны бла ара болушуп, продукциябызны «SIAL China», «Iran Agro», «SIAL Middle East» эм «ПРО-ДЭКСПО» халкыла аралы кѐрмючде да ачыкъланганды. Ол бизге тыш кыараллада партнѐрла табарга ахшы себеплик этеди. Бусагъатда аны хайыры бла продукциябызны Германияга да ашырабыз,

- дейди «Живая вода» биригиуно таматасы Аттасуаланы Тахир.

Республиканы предприниматели кыатышырча, Кыабарты-Малккарны предпринимательлерине болушлукъ тапдырыу ара хакъсыз себеплик этеди. Россейни экспорт арасыны экспорт школуну тренерлери бардырып, предпринимательге семинарла да ѐтдюрюледи. Тыш кыаралла бла сатыу-алуу этерге излегенлеге ол ахшы себепликди. Курсланы ахырында алагы шагъатлыкъ кыагытла да бериледи. Анга «Живая вода» биригиуно келечилери да тири кыатышадыла.

Эсге сала айтсакъ, «Живая вода» завод Бабугентде 2018 жылда ачылганды. Ол тенгизден 830 метр бийикликде орналады, шешалага кыуулгуну суу да узакъ болмай 300 метр чаклы бирден тартылганды. Предприятияде суу тазалаган жангы технологияла хайырланадыла, ол себепден ол кыурамын толусунлай сакъ-

лайды. Мында продукцияны качествосун тохтаусуз тинтип турурча кесини лабораториясы да барды. Кѐп болмай цехлени биринде 19 литр сыйынган шешаланы чыгарырга ыз ачылганды. Жууукъ заманда уа 5-литрликле да чыгарылыкыдыла.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

Москвада окьюу

Хамит 1940 жылны 2 январын-да Кенделенде тууганды. Аны атасы Алий кыумукчу болганды, анасы уа – аты айтылган Энейланы Сохтаны кызы Тайбат. Ала юч жаш ёсдорендиле. Миллетибизни ата журтубуздан зор бла кёчюргенлеринде, ол юйюрге тиймегендиле. Алай бла ала элде кылып, оюч жылны ичинде ахлуларын сакълап тургандыла. Танып айтама, Алийни улалары Хасан (Лялуу), Хусей, Хамит жашауда не зат тындырырга керек эсе да, эте билгендиле.

Таулула сюрюнден кыайтханда, Хамит Жеттеланы Муштафир, Энейланы Жамал, Ахматланы Зейтун бла тенглик журюткенди. Ала школ хорда бирге жырлагандыла. Сейир тыйюлюмю, ючюсю да искусствого кыулукъ этип, атларын айтыдыргандыла.

1958 жылда Москвада Щепкин атлы театр училищеде малкыр студия ачарга оюу этилгенде, ол жумуш бла Москвадан устазла – режиссёр Владимир Константинович Смирнов бла актёр усталыкыга юйрөткен Олимпиада Михайловна Головина келгендиле. Ала, фахмулу жаш тёлону саыйла, тау элге айланганда, Кенделенде Юсупланы Хамитни да сайлагандыла. Ол а аны жашау жолунда театр искусствого биринчи атлам болганды.

Ала Гитче театрны школунда окыгандыла, сахнада ойнарга Александр Яблочкина, Вера Пашенная, Борис Бабочкин, Игорь Ильинский, Елена Гоголева, дагыда ала киби юллу актёрладан юйренгендиле. Ол таулу жашла бла кызыла билмелерин, культура даражаларын, эстетика сезимлерин да ёсдюрюп, миллет от жагысына алай кыайтхандыла.

Малкыр театр сахнада

Ол студия Москвадан 1963 жылда кыайтханды. Ала келтирген юч диплом спектакльден экисинде ойнаганды Хамит. Шекспири «Отеллосунда» баш роль жеткенди анга. Б. Лавренёвну «За тех, кто в море» (орус

тилде) деген пьесасына кёра салынган оюнда уа ол капитан Боровскийни сыфатын кыураганды.

Жаш актёрла бла бирге Москвадан келген устазлары Дмитри Кознов Хамитни юсюнден: «...Фахмулу жашды. Анга хар жаны бла да болушурга, онг берирге керекди. Быллай фахму малкыр халкыга бек ахшы сауугады», – дегенди.

«За тех, кто в море» оюнда ол

кёмени командирини сыфатын кыураганды. Ол, сөрмешге кирип, махтауны кеси алыр ючюн, башхалага душманны тургван жерини юсюнден терс билдириу береди. Алай бла уллу жангылыч этеди – бары да жоюладыла. Жаш актёрга быллай жигитни сыфатын кыурагван тынч тыйюл эди – батыр эр киши, ариу сыфатлы капитан, алай а оюу да, оюм да эте билмеген тамата.

«Жигитни ич дунясын терен ачханды»

Ол кюнде Москвада «Театральная жизнь» журналда чыккван статьясында Кыбарты-Малкырны Министрле советини председатели Хутуйланы Ханайфи: «Капитан Боровский тюз да Юсуп улу ойнагванчады

лямукарларын сюртгенлеринден аныларга боллуктуду.

Инглизги драматург У. Шекспири «Ромеу бла Джульеттасында» Юсупланы Хамит Лоренцо эди. Ол оналтынчы ёмюрде Италида жашагван, бир бирге жау болуп тургван тукумладан жашха бла кызыга неках этип, аланы жарашдырырга суйген дин ахлуну огурулу сыфатын кыураганды. Карло Гальдонини «Эки жойюсханны шапасы» деген драмасында бай Беатричени суйген жашы Флориндо эди ол.

Аккылманлыккыны белгисин этгенди

Юсупланы Хамитни иги рольларындан бири Г. Фигейредону «Жюзюм бла тлюкю» деген пьесасына кёре салынган спек-

ол революция жанлы матросду. Боташланы Исаны «Абрегинде» – Аслан, Нодар Думбадзени «Акь байракларында» – Шошия, Маммеланы Ибрагимни «Шамай кыласында» – Асланы, Тёпеланы Алимни «Бийнегинде» – Апсаты, А. Чхейдзени «Кёпюрюнде» – хыйлачы, кёзбау сёзлю Михаил, Мечиланы Кязимни «Тахир бла Зухурасында» – кюйсюз бий ... Хамитни бош ролю болмаганды. Кимни ойнаса да, ол анга толу берилгенди, сахнада аны кыадарын кыайтарганды.

Жангыз да иги сыфатланы угъай

Ол жаланда тюз жигитлени ойнап турмаганды. Маммеланы Ибрагим жазып, «Суймеклики пьесасында» ол кюйсюз Кыбармырзаны кёрюзтгенди. Аны бла

Эсе тутуу

Уллу фахмусуна таза ниетин байлай билген артист

Кыулийланы Кыайсын атлы Малкыр кырал драма театрны актёру, Россейни, Кыбарты-Малкырны да сыйлы артисти Юсупланы Алийни жашы Хамит алгаракыла дунясын алышханды. Игилерибизни эсгерюу тёреди да, бюгюн аны юсюнденди хапарыбыз.

- ариу, суйдюмлю, кеси кесине базынган. Актёр ол сыфаты эки бир бирге ушамагван кылыгынын уста кёрюзтөди, аны керти ич дунясын ачады», – деп жазганды.

Хамитни анасыны эгечи Жанатиланы Батта уа, «Отеллогы» кыурагандан сора: «Кыю бу ишени. Не этесе кесинги, бизни да быллай бир кыйнап, халккыны да жиятып? Кёрмеймисе, суппа-суу болганса кесинг да, терлегенлеринг барып», – деп телгенин кюлюп эсгере эди актёр.

Кёз жаш чыгыра...

Юсупланы Хамит андан арысында, быйыл дунясын алышханы, Малкыр театрда ишлеп турганды. Алтымыш жылгы

такльде Эзопду. Ол бурунгулу грекли, тамсилчи, аты таурухлада айтылган жигитни сыфатын актёр алай алаамат кыураганды – аккылманлыккыны белгисин этип кыюйганды аны кыурачуланы эслеринде. Ол дагыда Софоклу «Антигонасында» сокур билгич кыарт Тиресийни кёрюзтгенди.

М. Каримни «Ай тутулган кече» деген трагедиясында Хамит Шыйкыны (Дервиш) сыфатын кыураганды. Кыачан эсе да жашырын суйгенинден тапхан, тели болуп туугван баласын Танбийке башханы сабийин алгванча этип ёсдюреди. Шыйкы, ол затны билип, аны кыоркытууп, инжилтип, кеси айтханын этдирге кюрешеди.

Былайда: «Жаны таза болган адам – ма олду насыплы!» – деген оюмну тюзюлюне туюноесе. Бу ролю актёрну фахмуун толу кёрюзтгенди. А. Пушкинни «Гитче трагедияларында» Хамитни эки ролю болганды – «Кызырганы рыцарыда» жаш Альберни атасы Барон бла «Таш кыонакыда» Лепорелло.

Хар рольгы толу берилип

Россей драматурглары пьесаларына кёре салынган спектакльде да кёрюзтгенди Хамит фахмуун. Кыулийланы Кыайсынны «Барды дуняда суймеклик» деген пьесасына кёре салынган оюнда ол суйген кызыны юйюнде чыракылагы кыурагван жарыкь электромонтер жаш Алийди. Бу ролуну аны жырлап, ойнап, кыалай жарыкь кыурагванны кыурагванла унутмагандыла.

Маммеланы Ибрагимни «Жаралы жугытурун» сала туруп, ол а 1965 жылда болганды, Кыалабекланы Солтан-Хамитни жашауна кёре жазылган ролуну анга бергенлери да бошдан тыйюю – сыфаты, сыры, фахмуусу да бирча келишгендиле аны ол ишни тынгылы этерге. Ол ролю ючюн, оюмну Москвада кёрюзтгенде, 1967 жылда Хамит диплом кюлюу болганды.

Вс. Иванов жазгван «Бронепоезд 14-69» деген спектакльде уа

Хамит. 1995 жылда малкыр халккыны зор бла кёчюрюлгени юсюнден «Дорога на край жизни» деген тарых кино алынганда, анда ойнарга да чакырыгандыла аны.

Хапарлы инсанни оюму

Сахна нёгерини юсюнден КЫМР-ни сыйлы артисти, поэт, драматург Маммеланы Ибрагим быллай жазады эсгерилеринде: «Халкыда иши чырмауусуз, тап, жетишмилли барып тургван адамгы насыплы жулдзуну туюнде тууганды дейдиле. Биз да Юсупланы Хамитни юсюнден алай айтырга боллуктуду.

Аллах кызыгванмасын, биринчи кюнюнден башлап, чырмауусуз, махтаудан башха сёз эшитмей келеди. Аны адамлыкгы артистлигинден кем тыйюлду. Хамитни «жулдз арууладан» Аллах сакылаганды. Ол аны кылыгыны, адамлыкгыны келишген да этмейди. Саулай коллективде бек кыайгысыз, бек жарашылу адамладан бириди. Ол себепден аны бютонда ариу кёрөдиле».

Адамланы кыууандырырга суйгенди

Режиссёр, РФ-ни сыйлы артисти Кыулийланы Борис а: «Сыфат кыурау жаны бла ишлегенде, жетишмилли болур ючюн фахму к-

не заманда да адеплиги, ариу тиллиги бла белгили актёр кыурачуланы да сейирсиндиргенди. Бир-бирле ол «аман адамгы» дерт жетдирге окына кюрешгендиле. Эшитдирип урушханла, рогатка бла атып ачтыханла окына болгандыла. Алай а фахму дегенинг анда тыйюлюмю?

Кинода кесин сынау

Студент жылларында окыуна Москвада кыалырга онг чыккыгван эди Хамитге. Аны кинода ойнарга да чакыргандыла. Жашау нёгерге да москвачы кызыны сайлаганды ол. Болсада кыйыр жерледе актёрла не бек фахмулу болса да, аланы атлары кенг белгили болмазлыгынын аныглап турганлай да, ол алданмаганды. Жерибизни, аны адамын, театрны, кыурачуларын да кёзбауусуз суймеклик бла суйгенди.

Алай а кинода кесин сынарга кыайсы актёр суймейди? 1986 жылда Режиссёр Хасан Хажжасимов Чегем аууунда Эл-Тюбюнде «Под знаком однокорогой коровы» деген киноун алдырама дегенде, Юсупланы Хамитни эпизодлада ойнарга чакырганды.

1991 жылда «Азиат» деген кинода Иныж-Гёрейни ойнаганды

рекли. Ол а не барды, не жокьду. Иги адам сейир тыйюлду манга – режиссёрга. Юсупланы Хамит бек кёп окыгван фахмулу актёрду да, ма ол сейрди, – дегенди. – Ол адамны журегинде болган жашырынлыккыны биледи. Аны хайырланып, теманы уллу да, кенг да этеди оюнда. Таза ниет бла фахму бирге болсала, аны багысы жокьду».

Юсупланы Хамит, кыурачула суйген актёр, малкыр сахнага салган кыйыны бла турлукьду эсде. Атасына не жаны бла да ушагван жашы Москвада жашайды анасы бла. Экинчи юйдегиси бла ол Алина деп кызы ёсдюргенди. Ол атасын туудуклары бла кыууандырганды.

Хамитде таулу кишини бек ариу кылыгылары болгандыла. Адамланы юсеринден жаландар ариу айтханды. Токенде-зат тубесе, бир зат алып, кыууандырырга излегенди. Чырайлы, нызамлы, таза ниетли, магыналы, искусствого кыулукъ этгени сыфатындан, сёзюнден танылган кыарындашыбыз жашауубуну кесеги эди. Кыоншу юйде жашауу эди да, кыарайма, терезелеринде жарыкь излеп, аны бла жерде байламлыкь юзюлмегенча.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

ПРОЕКТ

Саулукълу жашау халны сингдире

«Миллетни саулукълу лигасы» битеурросей жамауат организация Президенти грантланы фондуну, Муниципал кьуралыуаны битеукурал конгрессини, Жамауат самоуправленианы жер-жерли ассоциациясын эм регионланы администрацияларын болушукълары бла «Хар муниципалитетте – саулукълу маршрут» деген проектни тамамлайды. Аны мурасты жаюу жюриюно, жюзюно, тюз солуну, закаливанианы юслери бла адамланы саулукъларын кючлеу, аланы саулукълу жашау бардырырга келлендириуду.

Лиганы президенти Лео Бокерия айтханыча, эпидемия адамланы саулукъларына сакъ болуруга юйретгенди, Россейлиени асламысы тап жашау бардырыну ойлап сайлайды. Былайда жууаплыкълу кьуралга, жамауат институтлага, адамланы кеслерине да салынады. Кьурал граждандла саулукълу жашау бардыралырга онгла кьуарга, жамауат организацияла

дери бардырылыкълу. Этилген атламан мобилный приложении болушугу бла тергелликдиле, маршрутха чыкъланла аны бла хакъсыз хайырланырыкълу. Андан тышында, «Саулукълу муниципалитет» деген эришуу да ётерикди. 13-15 июльда уа «Миллетни саулукълу – Россейни жашауу мурдору» форумуну чегинде аны эселлери чыгарыллыкълу.

2020 жылда этилген кьурал статистикага кёре, Россейде саулукълу жашау бардырырга эр кишилени – беш, тишируулары да 8,1 проценти кюрешедиле. Регионлада тарихлеге кьарасак, эр кишилени араларында ЗОЖ-ну жорукъларына кёре эм кеп инсан Ингушетияда (37,2%), Севастопольда (26,8%), Шимал Осетия-Аланияда (18%) эм Чеченде (14,8%) жашайдыла.

Тишируулары араларында да биринчи жерде ингушлудадыла (36,7%), аладан сора севастопольчула (26,3%), осетинлиле (22,7%) бла Татарстанны келечилери (22,2%) бардыла. Бу тарихлени чыгарганда эс адамланы тутон ичгенлери бла кьалгълары, кетгелени кьаллай бир ашагълары (бир кюннге азындан 400 грамм), ыйкыны ичинде физкультура бла кьаллай бир заманы кюрешгенлери (упражненияны тынх халда 150 минут этиу неда спорт бла кьаты 75 минут жарау этиу), хант тузу ашка кьаллай бир кьошханларына (кюннге 5 граммдан кеп болмазча) бурулганы. Адамла аракыны кьаллай бир ичгенлери да тергелгенди: эр кишиле ыйкырга 168 граммдан кеп болмай, тишируула уа – 54 грамм.

Россат саулукълу жашауу излемдин толусунлай болмаса да, бир-эксинден кьалгъланы кьайда игирек толтургъларын да тингенди. Алай бла кереклисича бийик даража болмаса да, саулукъларына эр кишилени 32,8, тишируулары да 54,4 проценти сакъдыла. Саулукълу сакълану битеудини организациясындан эсертгенлерича, олтуруу ишлеуно заранын азайтырга абадан адамла ыйкырга 2,5-5 сагыат физкультура бла кюреширге, упражненила неда тынх жарау этерге керекдиле. Спорт залда уллу кюч излеген жарауу сайлай эселе уа – 75-150 минутну. Сабийле бла акылыбалыкъл болмагълан уа борчул халда кюн сайын бек азындан бир сагыатын физкультура бла кюреширге тийишдиле.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия хазырлаганды.

Аны ючюн хар муниципалитетде ишчи кьауум кьуралганды, саулукълу жашау бардырыну инструкторларын хазырлагандыла, саулукълу маршрутлары жарашдырылгандыла эм муниципалитетлени араларында жаюу жюриюдун (бир кюннге кьаллай бир атламан этгенлери саналады) битеурросей эришуулеге кьатышырга командала жыйылгандыла. Бу проект кьуралны 25 регионунда – Санкт-Петербургда, Алтай, Пермь, Приморский крайлада, Архангельск, Белгород, Москва, Свердловск, Иванов, Сахалин областылада, Чувашияда, Татарстанда эм башкалада – бардырылады, ол санда Кьабарты-Малкьарда да. Алагьа <https://маршрутыздоровья.рф/> сайтда неда ссылка бла <https://disk.yandex.ru/d/v63AXtNtZ-7TA?w=1> кьуарга болурукду.

Бу ишни чегинде былтыр жаз башында Россейни 50 муниципал кьуралыуундан 150 инструктор юйрениуени ётгендиле, саулукълу да 50 маршрут ачылганды. Лигада чертгенлерича, бююнгоккел кьуралны алында тургъан баш магналлы миллет борчладан бири адамланы жашаулары узунлугун кёбейтиуду. Аны уа саулукълу жашау бардырыну (ЗОЖ)

ЗОЖ-ну ниетлерин жаярга, адамла уа саулукъларына уллу келюу болмазга керекдиле, дегенди ол.

Жаюу жюриюу ючюн ахча жоюлмайды, аны ючюн спорт мекамла ишлерге неда оборудование алырга керек туюлду. Жюзюуге да кьоранчла уллу туюлдуле. Алай адамны саулукълуна уа аланы ахшылыкълары чексизди. Былайда «Эм иги саулукълу эм аз ахчага» деген жорукълу ишлейди. Маршрутланы кьуару да багъланы туюлду.

Алагьа «10 минг атламан» деп аталганды, жаюу жолланы жанларында гиче спорт майданла ишленедиле, ЗОЖ кабинетле бардыла. Аланы кьуару Саулукълу сакълану министрствонун эсертюлерине киреди, кеслери да жер-жерли игилендириуду планында бегитилдидиле.

Проектни толтурурга лига керекли келишимлени тауусханды, аны тамамлауу календарь планын бегитгенди, маршрутлага паспортизация этилчирча методика эсертюле хазырлаганды. Башда сагытылганыча, муниципалитетледе «Человек идущий» эришууге кьатышырга командала кьуралгандыла, турнир эки кесекге юлешинип, 20 марттан 24 апрелге

Соруу-жууап

Кинода реклама азайтыллыкълмыды?

Санкт-Петербургну Законодательный собраниясыны депутаты аны сагышын этгендиле. Ала хазырлаган законну проектинде айтылганына кёре, кинофильм башлангыры аллында кёрютюлген реклама он минут бла чекленирге керекди.

– Мен «Джокер» фильме кьуарга барган эсем, мен анга кьуарга барганам! Татлы сууланы, подгузниклени, башка затланы рекламасы анда болуруга керекмейди, – дейди законопроектни автору, единоросс Денис Четырбок. Документни магьанасын анылатхон кьагытта айтылганыча, ол берилген жумушланы кьагьатсын игилендириу, хайырланычулары эркиликлерин кьуоруулар, «реклама сферада жууаплыкълны кючлендириу» хьйсап бла жарашдырылганды.

Алай Кьырал Дума уа бу законопроектни биринчи окууду окуна бир жанына салганды. Правительство эмда экономика политика жаны бла профилы комитет да анга кьажау тургъандыла. Ала оюм этгенлерине кёре, пандемияны кезиуноде кинотеатрлага ансыз да кеп кьоранч туюгенди. Рекламаны заманын кьыскартыу а аланы ишни бютюнда чарчарга болурукду.

Сабий китапла неклиле алай багъа?

Анга Россейни китап союзуну президенти Сергей Степашин жууап береди:

– Бизде китапла багъа турмайдыла, бизде адамла эс ахча аладыла. Ачык айтханыбызда, халкыны бежден бирини китап окуруга заманы жохьду, алагьа ашха окуна ахча табарга керекди.

Китапла алырга кимни да кьолундан келирча не этерге керекди? Бек женил амал – китапханала. Мени эсиме кепле аланы керексиз затха санаган токсансыны жылла келедиле. Бююнгоккел уа алагьа айтып-айтамза алай уллу сурам барды.

Шарт мадарланы юсюнден айтсак, биз сабий окууга себеплик этген программаны эрттеден окуна хазырлаганбыз. Мен алтын премьер-министр Дмитрий Медведевге Россейни китап союзуну президентича эки кере жазган эдим. Ол Финанса министрствого буйрукъла бергени эсимдеди. Алай программа кьагытта кьалганды. Анда уа не зат этерге кереклиси жик жиги бла айтыла эди. Ол санда сабий китапланы басмалауу билеклик этиу да. Мен алай эмда билим берген литератураны налогну бир тюрлюсюнден (НДС) эркин этерге чакырган эдим. Алай болса, китапны багъасы олсагыт окуна ючден бирине учуз болурукду.

Кьалай-алай болса да, хапарны иги бла бошарга сюеме. Былтыр бардырылган соруулага кёре китап окумайбыз деп юйрелени жаландан беш проценти айтханды. Сабийлени 53 проценти уа аланы китапла бла ата-аналары шапырейлендиргендиле, дегендиле. Ол бизге тамблагы кюннге таукул кьуарга онг береди.

Актёрла бир кюннге кьаллай бир ахча ишлейдиле?

Жашауга ырыз болмай, «баррикадалага чыгарга» чакырган актёрла кьаллай бир ахча ишленгерини юсюнден Никита Михалков «Бесогом» программасында айтханды. Алай бла, Александра Борчик кинода тошген бир кюнне 200 миңг сом алады. Павел Деревянов – 300, Антон Лапенко – 200-250, Максим Виторган 200 миңгшер сом кьолуу баладыла.

– Аты айтылган актёрга эки айлыкълу проектте кьатышканы

Бушуу

МАРШЕНОВ Мачраил Хамацович

Мачраил Хамацович Маршенов, ишин иги билген, жашауу, адамланы да таза жюрекден сюйген, аланы кьайгьыларын кёрген адам, дуниясын алышханды. Ол 1938 жылда тууганды. Урунуу жолун, Кьабарты-Малкьар кьурал университетде окууп бошагъланлай, 1962 жылда Нарткьалада консерва заводну комсомол биригиуно секретары болуп башлагъланлай. 1964 жылда аны Нарткьалада КПСС-ни шахар комитетинде инструктор этгендиле.

1965-1982 жыллада ол республиканы партия эм комсомол органдарында ишлегенди: КПСС-ни Совет райкомуну саясат жарыкъландыруу кабинетини таматасы, комсомол ишни кабинетини таматасы, ВЛКСМ-ни Кьабарты-Малкьар обкомуну пропаганда эм агитация бөлуюнго таматасыны орунбасары, Нальчикде КПСС-ни шахар комитетинде инструктору. Нальчикде КПСС-ни Ленин атлы райкомуну пропаганда эм агитация бөлуюнго таматасыны.

1982-1993 жыллада Кьабарты-Малкьарны Баш Советини секретариатында Советле бла ишлеген бөлуюнго таматалыкъл этгенди. 1993 жылда декабрьден башлап 2004 жылда январьга деру Кьабарты-Малкьар Республиканы Парламентини аппаратыны таматасыны орунбасары – Республика Советини секретариатыны башчысы болганды.

Кьайда кюрешсе да, ишин билгени, анга жууаплы кёздөн кьуарганы бла айырыллы болганды Мачраил Хамацович. Ол Кьабарты-Малкьарни Парламентини аппаратыны таматасыны орунбасары, аны бла бирге

Республика Советини секретариатыны – тохтамай ишлеген палатаны башчысы болуп урунганда, Кьабарты-Малкьар Республикада парламентаризмини кьуаруга, аны айнытууга уллу юлюш кьошханды. КьМР-ни Парламентини аппаратында ишлегенли усталыкъларын эм квалификацияларын кётюрюуге уллу эс бурганды.

М. Х. Маршенов «За трудовое отличие» эм «За трудовую доблесть» деген майдалла бла саугьаланганды. Кьабарты-Малкьарны, КьМАССР-ни Баш Советини Президиумуну, Кьабарты-Малкьарны Парламентини да сыйлы кьагытларына тийишли болганды.

Кьолуна алган ишинде уллу сынауу, бийик кьурауучулукъл хунери, жууаплыкълны, биргесине ишлегенден да аны излелениуу бла Ол урунуу нёгерлерини, жамауатына да сыйына, махтаууна тийишли болганды.

Мачраил Хамацович Маршенов аны таныгъланлы жюреклеринде кесини ишин билген, кенг жюрекли, хурметли адамча кьаллыкълды. Юйрюуне бла ахуларына бушуу этгенбизни билдиребиз.

Кьабарты-Малкьар Республиканы Парламентини депутатлары эм аппаратыны келечилери.

ючюн кюн сайын жюз миңг сом этерге болурукдула. Башхасында уа ол бир кюннге 300 миңг сом излерге да угай дерик туюлду, – дейди продюсер Теймур Джафаров. Ол айтханыча, алай актёрла бир кезиуге кеп проектте кьатышырга кюрешедиле. Жаш туюноу излемлери уа башхады. «Энди ишлеп башлагъан актёр бир кюннге 25 миңг сом излерге болурукду, башхалары уа 3-5 миңгге да ишлерге угай демеидиле», – деп чертгенди Джафаров.

Бизде ненча кеме батханды?

Вице-премьер Виктория Абрамченко айтханыга кёре, жаландан Узакьдагы Востокада тенгизде алты жюзден артык кеме батханды. Саулал Россейде аланы саны белгисизди. Алай Правительство оюм этгенлерича, быллай кемелени саны 1-1,5 миң болуруга ушайды.

– Кырымны кьыларында тенгизни туюбюнде ВМФ-ни 50-ден артык кемеси барды, – дегенди аскер илмулары кандидаты, профессор Борис Усаяцев. – Балтия эмда Шимал флотла бла бардыла проблемала. Аскерчилени юсюнден айтханда, ненчасы батханы, хайырланууда ненчасы болганы, нелай бири эски болуп, жуукьга жарамганы да белгилиди. Гражданский кемелени юсюнден айтханда уа, анылауу жохьду.

Совет Союз чачылганы бла быллай флот или болганды. Россей Федерацияда норматив жорукъл уа алайдыла: эски кемени батдырып кьойса, ол утилизация этилгенге саналы кьалады.

Алайда да, тенгизлени туюбюн тазаларга керекди деген оюм – ол иги оюмду. Сатыу-алууда хайырланылгын, кеси да артык уллу болмаган кемени утилизация оюм миллион сомдан башланганын, аскер флоту эски кемелерин сан-сан этиу а андан бир ненча кереге багълу болуугун Правительствода анылай болура деп ушанырыгым келеди.

УЛБАШЛАНЫ Мурат хазырлаганды.

Уллу жолну барам, кюн чыккыгандан башлап, кюн батхан таба, ёрге айланып, узакда акь таулагьа кьарай. Кьайры? Нек? Билмейме. Аны бир жан да айталмас. Жол эскиди. Анча ёмюр сыйдамлаган ыз жангы кьайдан болсун? Аны жанында терекле да – кьартла. Ала мудахдыла. Шош кьарайдыла кьууанчлы, жарсылу да тегерекге.

– Сурат – кьагытды! – деп кюлдюнг. – Жыртылып, саргьалыр, не тас болур. Андан эсе, мени ма былайчыкьда, гюлле арасында, сюелгеними эсингде сакьла! Бу жарыкь кюнню да! Мен а сени унутама десем да, унутмам. У-нутал-мам!

Сен алай айтып кьычырганда, гюл тахтаны ортасына секирип, кьолларынгы кюннге узатханда, ала кюн

КЕРТИЛАНЫ Сакинат

Ол насыплы жолда тюбешалмай кьалдыкь биз...

Хапар

Кёргенлерин кётюралмасала, кёкге айланып, тилейдиле Уллу Аллахдан дунягьа игилик. Мен былай айтханымы эшитселе, бирле: «Тереклени кёзлери ми барды, тегерекге кьарарча?!» – деп кюлюрле. «Жюреклери ми барды, адамлача, жарсыргьа?» «Тиллерими барды, тилек этерге?» – дерле. Сен а кюллюк тойюл эдинг.

Эсиндемиди, бир кере, биз бу жолну баргьанда, дуня кьалай жарыкь эди?! Терекле, бизде насыпны кьачырыгьа кьоркьганча, шош шыбырдай. Бирде, хылиси бла жетген аязны кьоркьута, чапыракь кьалтыратсала да, ол учанлай, ызындан акьырын кюле, олсагат жарашылуу, ырахат хал ала. Аыз насыпны элгендир депми кьоркьа болур эдиле ала? Жол жанында тахталала гюлле кюннге кёз кьыса эдиле. Огьесе эрттен чыкьмы жана эди чапыракьлада? Эсиндемиди ол ариу кюн? Мен ол аламатлыкьны, сабырлыкьны, насып керти болгьанын, аны бизни биргебизге бу жолда баргьанын, былайда сени бла, мени бла тургьанын эсибизде кьалдырыгьа суюдм.

Кьайдан да биле эдим аны керек боллугьун артада?! Кьайтып насыпны бетин эсиме тошюре турурча, аны бла ёмюрюмю узакьтыгьын жарытырча. Алай чьарайлы эди ол такьыйкьа! «Бир сурат алдырыучубуз жокьду ансы, кьалай иги эди, былайда, бу гюлле ортасында, экибиз да суратха тошсек», – дедим.

таякьла бла чырамшдыла. «Кел бери», – деп чакьырдынг.

Тепмедим. Ким биледи, санга атласам, хар не да башха болур эди. Агьгьы алалмай, кёзюмю кетералмай, кьарап кьалдым...

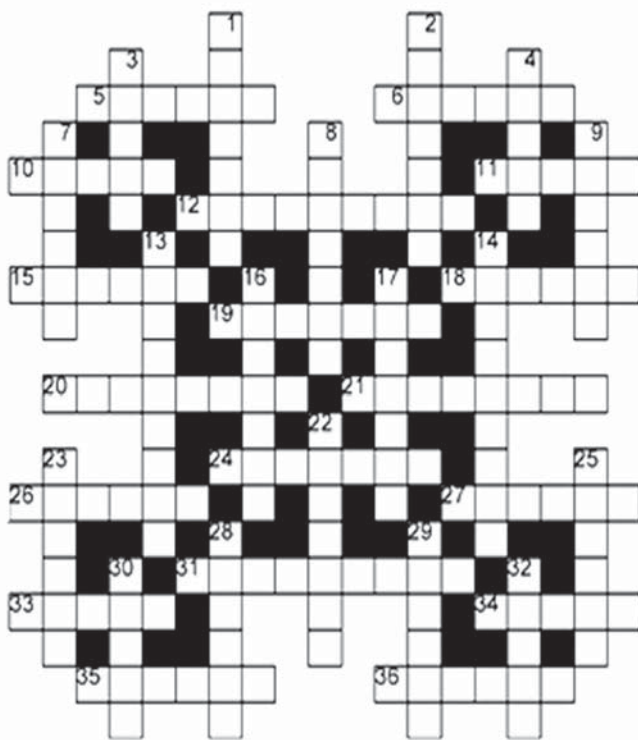
«Насып!» – деп, анга тошюнюп, аны кюнден толу, алтын кьанатларыны таушуна тынгылай тургьунчу, барысы да эрип кетди. Сен да. Кюн да. Ол, менден алгьа болуп, сени биргесине алып... батды. Мен, сени жокьлай, кёзюнг жарыгьанын, сезюнг ышаргьанын излей, жюрексинип жиялгьанымдан анга не?

Апсатыны кьызлары, Байдыматдан сора да, бар эди дейдиле. Ариула, ёхтемле... Уланы уа? Дуниядан жашырып тургьан жангьыз уланы? Болур эди ансы, сен, дунияны тюрлендирип, кьалай кетдинг, тошге ушан? Кертими эдинг, жомакьмы? Кьайдан келип, кьайры кетдинг?

Энди биз бирге жюрюмейбиз бу жолну. Сен – таурухдан келген адам – энди нартла жашагьан кёкден кьарап тураса. Бирде, кече ортасында, андан энип, киресе тошлериме, жюрегими жарыта. Билеме, сен алай нек этгенинги – мен тансыкьдан ёлюп кьалмас ючюн! Бирде уа, мен кьагытха ийилгенде, уананг сюеледи жанымда.

Барама мен бу сени таныгьан жолдан айыралалмай, ёрге тутуп. Кьайры? Нек? Аны ким айталыр?

Сёзбер

ЭНИНЕ: 5. Кимге да керек зат. 6. Малкьарда аны обасыны юсюнден Таумырзаланы Далхат жазгьанды. 10. Муслиманлагьа сыйлы китап. 11. Аллахны аллында борчладан бири. 12. Тегерек айлануу. 15. Ислам байрам. 18. Гюлменди, гьранча... 19. Аман ишле этген. 20. Туюме орунуна жюрюлюгьен зат. 21. Адамны кёлюн жер бла тенг этуу. 24. Жюреке харамлыкь тутмау. 26. Юс кийимни жери. 27. Кьар тошгенде мал тутхан жер. 31. Кьара шинли адам. 33. Болжаллы кьурулган «юй». 34. Юйге кирген жер. 35. Жара излеген. 36. Бир тайпа.

ЁРЕСИНЕ: 1. Келишим. 2. Тёппеланы Алимни романы. 3. Жазуучуну кереги. 4. Бир кесек деген магьанада жюрюген сёз. 7. Кьанатлы. 8. Бек жютю деген магьана. 9. Бузукьчу адам. 13. Бугьунуу. 14. Кёрюрге термилиу. 16. Кьууанч хапар. 17. Иште, окууда алгьа баруу. 22. Кёп сыналуу, билимни адам. 23. Чыбыкь буруу. 25. Кеч тууган кьозу. 28. Юй башы. 29. Акьсакьал. 30. Терек. 32. Кьыбыла.

ГАЗЕТНИ 23-ЧЮ НОМЕРИНДЕ БАСМАЛАНГАН СЁЗБЕРНИ ЖУУАПЛАРЫ:

Учредитель: Кьабарты-Малкьар Республиканы Парламенти бла Правительствоу

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хауа
(баш редакторну орунбасары)
ЖАНГУРАЗЛАНЫ Нажабат,
(баш редакторну орунбасары)
ТОКЬЛУЛАНЫ Борис
(жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЛБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:

Редакторну приёмный - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жууаплы секретарь - 42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.

Газет Басманы эм асдамлы информацияны эркиндиклерин кьоруулау жаны бла Кьабарты-Малкьар регион инспекцияда 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.

Регистрация номер — ПИ № ТУ07-00118. Индекс - 51532

Газетни басмагьа “КьМР-Медиа” ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет “Издательство “Южный регион” ООО-ну типографиясында басмаланганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а

Номерге графике кёре 19.00 сагьатда кьол салынады. 20.00 сагьатда кьол салынганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЬАРГЬАНАЛА:
Кетенчиланы Зульфия, Кучукуланы Сафият - жууаплы секретарьны орунбасарлары; Балиланы Феруза (1, 2, 3, 4-чо бетле), Геляланы Валентина (9, 10, 11, 12-чи бетле) - корректорла.

Тиражы 1242 экз. Заказ № 531
Багьасы 15 сомду.

РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:

360000, Налычк шахар,
Ленин аглы проспект, 5
электрон почтасы:
elbor_50@mail.ru